

DOI 10.31909/26168774.2020-(50)-6
УДК 94:355.01(477.7)«1919»

**PARTICIPATION OF ATAMAN N. GRIGORYEV'S FORMATIONS IN THE
LIBERATION OF THE SOUTH OF UKRAINE IN THE SPRING OF 1919**

**УЧАСТЬ ФОРМУВАНЬ ОТАМАНА Н. ГРИГОР'ЄВА У ЗВІЛЬНЕННІ
ПІВДНЯ УКРАЇНИ НАВЕСНІ 1919 р.**

Андрій Лусенко

кандидат історичних наук, доцент
E-mail: LusenkoAA1964@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4786-006X
Researcher ID: AAB-2003-2021
Університет Григорія Сковороди
в Переяславі, Україна

Andriy Lysenko

PhD of Historical Science,
Associate Professor,
E-mail: LusenkoAA1964@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4786-006X
Researcher ID: AAB-2003-2021
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,
Ukraine

ABSTRACT

The article attempts to analyze the reasons for the establishment of an alliance between the armed forces controlled by the Ukrainian Soviet government led by H. Rakovsky and the armed formations under the command of Ataman N. Grigoriev. The main purpose of this cooperation was the desire of the Ukrainian Soviet military and political leadership to take control of the southern regions of Ukraine, controlled by armed units of the White Guards, German army and Entente forces, not counting self-defense units that did not have a clear political platform. The commander of the Ukrainian Front, V. Antonov-Ovsienko, did not have enough of his own forces to solve the set tasks, and those that were available were marked by a very low level of discipline and combat effectiveness.

Using the detachments of Ataman N. Grigoriev, the representatives of the communist government of Ukraine sought to completely subdue his detachments and seize command of them. But due to the provocative policy on property, the Soviet authorities very quickly turned the peasantry and, as a result, the fighters of Ataman N. Grigoriev against themselves. As a result, on May 8, 1919, in the central square of Yelisavetgrad, Yu. Tyutyunnyk read the Ataman's universal with accusations against the Soviet authorities, which became the beginning of an open armed confrontation between Ataman N. Grigoriev's troops and formations controlled by the CP PKK (b). The commander of the Kharkiv Military District, K. Voroshilov, addressed the Soviet leadership.

Key words: *ataman, armed formations, regular military units, political forces, command, partisans, insurgents, armed struggle, region.*

Постановка проблеми й актуальність дослідження. Постать отамана Н. Григор'єва (колишнього штабс-капітана російської армії Никифора Серветника) повсякчас викликала полярні оцінки наслідків його діяльності. Починаючи від праць сучасників і активних учасників подій: Р. Ейдемана, М. Какуріна (Ейдеман, Какурін, 1928), С. Щаденка (Щаденко, 1929), Л. Троцького (Троцький, 1924) у яких автори давали різко негативну оцінку як особистим якостям, так і наслідкам участі збройних формувань отамана у встановленні контролю над південними регіонами України з боку комуністичних сил. Лише пізніше, фактично вже після розпаду СРСР, з'явилися

дослідники, що намагалися підійти до висвітлення досліджуваних у статті подій більш об'єктивно та неупереджено. Серед них ми можемо назвати В. Верстюка (Верстюк, 1991), В. Волковинського (Волковинський, 1994), М. Маргулієса (Маргулієс, 1923) та інших. Вже пізніше, із зміцненням незалежності української держави, з'являються праці В. Горака (Горак, 1998), Р. Ковалю (Коваль, 1998) тощо.

Метою нашої наукової розвідки була спроба аналізу стану військових формувань, які знаходилися під командуванням отамана Н. Григор'єва та причин його залучення представниками радянського командування до встановлення контролю над південними регіонами України. Також ми намагалися розкрити деякі причини розриву співпраці отамана, тоді комбрига Червоної армії, з радянським урядом у м. Києві під головуванням Х. Раковського.

Виклад основного матеріалу. Про утворення формувань, підконтрольних отаману Н. Григор'єву, в інтерв'ю газеті «Боротьба», органі УПСР, розповідав помічник начальника штабу військ отамана Григор'єва С. Савицький. Він повідомляв, що Н. Григор'єв почав організовувати загін із так званих «лісовиків», тобто тих людей, які були піддані репресіям з боку гетьманської влади. Протягом місяця, починаючи з 10 грудня 1918 р., із невеликої групи у 30 чол. було організовано близько 25 загонів із загальною кількістю до 17 тис. досить добре озброєних добровольців (ЦДАГО. Ф.1. Оп.20. Спр.17: 173).

З початком лютого 1919 р. отаман Н. Григор'єв розпочав перемовини з представниками українського радянського уряду з приводу входження його збройних формувань до складу Червоної армії. Зокрема відбулася телефонна розмова між отаманом та командувачем Українського фронту А. Антоновим-Овсієнком. У ході цих перемовин Н. Григор'єв вимагав від радянського військового керівництва недоторканості наявних організацій, збереження існуючого положення стосовно контролю за зброєю, забезпечення поставок продовольства та військового спорядження, збереження командирами підрозділів отамана своїх звань і посад, недопущення втручання з боку радянських урядових і політично-військових в управління контрольованої підрозділами отамана території, утримання від спроб встановити контроль над захопленими григор'євцями трофеями.

Безумовно, радянське військове та політичне керівництво не збиралося виконувати досягнуті домовленості, але, вочевидь, бажання використати наявні у Н. Григор'єва сили для захоплення Півдня України виявилось сильнішим від дотримання принципів і отаман отримав обіцянки задоволення його вимог. Отаману ж було запропоновано підкоритися РНК України та Реввійськраді, що мало б у подальшому гарантувати створення коаліційної, обраної на вільних виборах українським народом на Всеукраїнському з'їзді Рад, влади. Подальший хід подій засвідчив, що жодної зі своїх обіцянок представники радянської влади так і не виконали.

Відомості про переговори між Н. Григор'євим і начальником штабу Особливої групи Петренком, які розпочалися 1 січня 1919 р., ми можемо знайти у часописі «Літопис революції» (*Летопись Революции*, 1924: 175-187) – Н. Григор'єв цікавився у Петренка, чи існує можливість визнання єдиного центру командування, зосередженого у Реввійськраді Української радянської армії, утвореної з представників, з одного боку підконтрольних радянському урядові Х. Раковського, а з іншого – з представників григор'євців. При цьому отаман підкреслював, що програми у них практично ідентичні. Н. Григор'єв наголошував на тому, що підпорядковувати одну армію іншій не зовсім зручно й підкреслював, що під його командуванням на усіх фронтах перебуває біля 100 тис. чол., з яких до партизанів можна віднести приблизно 30 тис. чол., інші являли собою регулярні війська (*Летопись Революции*, 1924: 180-181).

У відповідь Петренко в ультимативній формі вимагав від отамана Н. Григор'єва підкоритися Тимчасовому Робітничо-селянському урядові України та призначеній ним

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного
університету. Серія: Історичні науки. Випуск 50.**

Реввійськраді. У відповідь на ці заяви Н. Григор'єв підкреслив, що в даний час його формування ведуть боротьбу проти 42 ешелонів самостійників, а сам він втратив зв'язок із своїм центром, а тому готовий на оперативне об'єднання, погоджується з висунутими умовами та визнає верховне командування зі штабу Червоної армії. Натомість отаман підкреслив, що оскільки влада в Україні має належати народу та бути створеною народом, то й сперечатися через неї він не бачить сенсу (*Летопись Революции*, 1924: 181).

Вже на початку січня 1919 р. у Москву була надіслана телеграма Чичеріну, копії: Леніну, Троцькому та Свердлову за підписом Х. Раковського про те, що «1 січня відбулася угода між представниками наших армій, які оперують на кордоні Катеринославської та Херсонської губерній та отаманом Григор'євим. Він, український есер, який володіє значними партизанськими силами та оперує в Херсонській губернії аж до Миколаєва...» (*Летопись Революции*, 1924: 185).

Незважаючи на опубліковані вже 4 січня 1919 р., підписані Л. Троцьким та Х. Раковським «Загальні директиви російського та українського радянських урядів з військової політики на Україні», де у відділі II йшлося про найбільшу практичну проблему для створення української Червоної армії – виразку професійного партизанства, що без попередньої організаційної, виховної та каральної роботи перетворять особливу Українську радянську армію на інструмент для утворення та посилення хаосу. А ліквідація українського партизанства розглядалася в якості питання життя та смерті для України взагалі. Його ліквідація вважалася авторами обов'язковою попередньою умовою для створення боєздатних українських частин. У цьому ж документі діючим на території України військовим частинам категорично заборонялося зараховувати до свого складу не лише партизанські підрозділи, але й окремих «добровольців», натомість відправляти їх у тил для проведення перевірок. За порушення цих вимог Х. Раковський та Л. Троцький погрожували командирам і комісарам самими жорсткими покараннями. Далі порушувалося питання про негайне поголовне роззброєння населення (ЦДАГО. Ф. 57. Оп. 2. Спр. 269: 59-61). Бажання отримати під свій контроль нові території України спонукало вище політичне та військове керівництво піти на свідоме порушення вищевказаних директив.

Відразу ж після узгодження позицій за основними питаннями Н. Григор'єв переніс свій штаб до Олександрії. В той час отаман контролював близько 5 тис. бійців, які мали на озброєнні 100 кулеметів і 10 гармат (Волковинський, 1994: 54). Автори зведення з оперативного штабу Реввійськради групи військ харківського напрямку від 5 лютого 1919 р. повідомляли про контроль угруповань Н. Григор'єва над районом Знамянка-Користівка-Олександрія, Кривий Ріг-Долгінцеве-Апостолове та залізничною станцією Нова Полтавка, що знаходилася північніше від Миколаєва (ЦДАВОВ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 146: 6). Станом на 15 лютого 1919 р. під контролем отамана опинилися ще й Єлизаветград, Цветкове, Новоукраїнка, Бобринська, Нікополь та інші міста і містечка (Волковинський, 1994: 55).

18 лютого 1919 р. у Харкові відбулася зустріч отамана Н. Григор'єва з В. Антоновим-Овсієнком, який повідомив про намір радянського командування переформувати повстанські загони отамана в регулярну бригаду Червоної армії. Вже 19 лютого 1919 р. згідно з наказом командувача групою військ харківського напрямку А. Скачка у складі 1-ї Задніпровської стрілецької дивізії під командуванням П. Дибенка була створена 1-ша Задніпровська бригада під командуванням Н. Григор'єва, куди увійшли 26 повстанських загонів отамана.

Отримавши від командувача Українським фронтом В. Антонова-Овсієнка наказ розпочати наступ у південному напрямі, григор'євські частини захопили Білу Криницю, Березоватку, Безухове, Снігурівку та низку інших населених пунктів.

Оскільки загони отамана розташовувалися поряд із Катеринославською залізницею, що мала стратегічне значення, а політичні вподобання Н. Григор'єва так і залишилися

невизначеними, навколо нього відразу розпочалася боротьба між представниками різних політичних сил за вплив на отамана. Активно в цю боротьбу включилися комуністи, петлюрівці, добровольці, махновці, праві есери, боротьбисти. Про ці спроби згадував у своїй праці колишній начальник 2-го відділення секретного відділу ДПУ УСРР Б. Козельський. Зокрема автор описує широкий спектр методів, які застосовувалися у цій боротьбі за отамана: від агітації та нарощування навколо Н. Григор'єва кількості своїх агентів до відкритого протистояння. Зокрема, Б. Козельський наводив приклад спроби Н. Махна, котрий надіслав у розпорядження отамана Н. Григор'єва 250 чол., які через кілька днів після прибуття спробували підняти повстання проти отамана. Але оточений ними у приміщенні власного штабу Н. Григор'єв встиг викликати вірні йому частини та за їхньою допомогою роззброїти махновців. Кількох чоловік, які брали активну участь у спробі перевороту, стратили, інших відправили назад, до батька Махна (Козельський, 1927: 14).

В українських архівах збереглася датована 12 березня 1919 р. та адресована на ім'я Г. П'ятакова доповідь інспектора політуправління Наркомвоєн з характеристикою основних військових формувань, які на той час знаходилися під командуванням Н. Григор'єва. Автор документу повідомляє, що сам командувач бригадою отаман Н. Григор'єв є членом партії українських есерів, старий офіцер, який брав участь ще у російсько-японській війні. Начальником штабу в отамана був член партії українських есерів, офіцер-ад'ютант періоду Першої світової війни Ю. Тютюнник. Комендантом штабу – Сафонов. Політичним комісаром – Ратін, комуніст-більшовик.

Далі автор характеризує стан військових частин. Він починає з 1-го Верблюзького полку, чисельність якого була 3 893 чол. при 62 кулеметах. Командиром полку був Горбенко. Політична робота у підрозділі була не налагоджена внаслідок відсутності кваліфікованих кадрів. Партійну, комуністичну, літературу полк отримував, хоч і у недостатній кількості. Партійні осередки не були організовані, що політичний комісар Ратін пояснював відсутністю часу для цих занять на позиціях. Такої ж думки дотримувався і сам отаман Н. Григор'єв, пояснюючи, що «робота в цьому напрямі може підірвати боєздатність бригади» через відволікання сил. Політичний комісар полку був поранений у боях під Миколаєвом.

2-й Херсонський полк налічував 3 832 чол. під командуванням колишнього офіцера царської армії Ясинського. Політична робота серед особового складу майже не проводилася через відсутність спеціально підготовлених для цього людей. Пропагандистів і агітаторів не прислали, а політичний комісар полку – хворий.

3-й Херсонський полк перебував під командуванням Павловського. Політичним комісаром полку був Клименко. Командування складалося з 12 офіцерів, 5 з яких були комуністами, а інші – співчуваючими. Ставлення офіцерів до комуністичних осередків гарне. Забезпечувались продовольством із місцевої Ради. Для підняття рівня дисципліни віддавались накази та влаштовувались співбесіди. Надання медичної допомоги забезпечували лікарі та фельдшери, котрі знаходились при полку. Спочатку політичним комісаром був Скачков, який не зумів налагодити відносини з командним складом полку. Більшість особового складу підрозділу склали уродженці Таврійської губернії. На цьому ґрунті у полку були заворушення – таврійці бажали, щоб командиром був призначений їхній командир повстанського загону Павловський. Але Н. Григор'єв призначив командиром Масенка, який очолював сотню повстанців-козаків. Але скоро отаман призначив Масенка командиром 4-го Повстанського Задніпровського полку, а командиром 2-го Херсонського – призначив Павленка. В полку двічі на тиждень випускалась газета «Таврійська правда», велась енергійна боротьба з бандитизмом, були організовані комуністичні осередки.

1-й Вознесенський полк, сформований поряд із Вознесенськом, налічував до 450 бійців. Полк був слабким у технічному відношенні: на озброєнні усього 3 кулемети, не вистачало шабель, відсутнє обмундирування, білизна, взуття. Медична допомога не

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного
університету. Серія: Історичні науки. Випуск 50.**

надавалась. У командному складі не було жодного колишнього офіцера, політичний комісар не відповідав своїй посаді.

Вознесенський піхотний полк не мав відповідальних політичних працівників, хоча й був гарно озброєний. Розпорядженням отамана Н. Григор'єва почав підкорятися лише після розстрілу кількох червоноармійців.

Артилерійський дивізіон знаходився під командуванням Соловйова, помічник – Павлов. До командного складу входили лише 2 колишніх офіцери, накази виконувалися, відкритих грабунків не було. Забезпечення було слабким, харчування незадовільним.

Вантажно-броньова команда при бригаді отамана Н. Григор'єва, очолювана комуністом, у команді – 70 чол. Відчувалася нестача кулеметів, слабким було й медичне забезпечення. Був організований комуністичний осередок, куди входили близько 50 осіб і 20 осіб співчуваючих.

1-й Радянський Український полк налічував до 2,5 тис. багнетів та до 60 кулеметів системи «Кольт». Червоних офіцерів у полку 9 чол., але через нестачу політпрацівників відчувалася слабка організація комуністичних осередків. Продовольство підвозилось несистематично, обмундирування та взуття недостатньо, медична допомога відсутня.

Комендантська сотня та штаб чисельністю близько 18 чол. відчували потребу в одязі та взутті.

Підводячи підсумок, автор доповіді спирається на загальну оцінку бригади політкомісаром Ратіним, який підкреслює, що у бойовому відношенні бригада зберегла свій повстанський характер – дисципліна підтримується завдяки вмінню отамана Н. Григор'єва впливати на маси не лише завдяки переконанням, але і через власний приклад. Різного роду безчинств, за рідкими винятками, не було. Забезпечення армії оцінювалося як незадовільне, у тому числі обмундируванням. Прямим наслідком прогалин у забезпеченні та практично повної відсутності медичної допомоги Ратін називає зростання епідемічних захворювань, у тому числі висипним тифом і коростою.

Про самого політичного комісара бригади Ратіна автор доповіді висловлюється як про людину слабохарактерну, що потрапила під вплив отамана Н. Григор'єва (ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 17: 1-3).

До встановлення за допомогою формувань отамана Н. Григор'єва контролю над південними регіонами України його хвалили та підтримували. Ми можемо припустити, що командувач Українським фронтом В. Антонов-Овсієнко чудово розумів проблему відсутності реальних військових сил для забезпечення виконання наказів як київської, так і московської влади. На ті ж підрозділи, що знаходилися у розпорядженні командувача покластися теж було неможливо. Інформацію про інциденти ми можемо зустріти у різних зведеннях, донесеннях, звітах, телеграмах тощо. Зокрема, телеграма з Кременчука до Харкова – «Піхотний та кавалерійський полки 15-ї Радянської стрілецької дивізії вкрай недисципліновані, ловлять на вулицях мирних жителів, вбивають, грабують, самовільно арештовують кримінальну міліцію, за найменшого приводу погрожують розгромом міста» (ЦДАВО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 146: 6); телеграма Х. Раковського до В. Антонова-Овсієнка та М. Подвойського: «Не дивлячись на оптимізм, який Ви постійно висловлюєте, вимушений звернути Вашу увагу, що у частинах настрої погромні, що агенти військових властей самі є розповсюджувачами антисемітизму» (ЦДАВОВ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 2: 35).

Натомість григор'євські формування, що були недостатньо організованими, позбавленими централізованого постачання, належного медичного забезпечення, взяли штурмом м. Херсон із гарнізоном у 3 тис. грецьких і 2 тис. французьких солдатів; Миколаїв, який захищала 15-та німецька ландверна дивізія під командуванням генерала Гальгаузена, що налічувала 10 тис. солдатів; Очаків і Одесу, що знаходилася під захистом 20 тис. французьких солдатів, 15 тис. грецьких солдатів, 2 тис. польських солдатів, близько 5 тис. білогвардійців та передислокований із Бухаресту 40-й румунський корпус.

Scientific Bulletin of the Izmil State University of Humanities.
Section Historical Sciences. Issue 50

Після захоплення Одеси командувач Групою військ одеського напрямку М. Худяков та командувач Групою військ харківського напрямку А. Скачко представили Н. Григор'єва та двох командирів його полків до нагородження орденами Червоного Прапора; командувач Українського фронту В. Антонов-Овсієнко подання затвердив, але нагородження так і не відбулося.

Скоріше за все причиною стали напружені відносини отамана з вищими військовими інстанціями, представники яких звинувачували отамана у безпідставному вимаганні різних видів постачання та погрозами від нього, у разі відмов, здійснювати самозахоплення (ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 17: 139).

Документальних відомостей ми не змогли знайти, але можемо припустити, що у справу втрутилися вищі партійні радянські інстанції не лише в Києві, але і в Москві. А вже 12 квітня 1919 р. причини цього інциденту намагався з'ясувати сам Голова Раднаркому УСРР Х. Раковський: «У відповідь на Ваше подання Раднаркому від 11 цього місяця за НР 614 Голова Раднаркому просить повідомити йому негайно, чому не представлені до нагороди тт. Григор'єв, Ткаченко, Горденко» (ЦДАВОВ. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 108: 25). Напевне, відповіддю на ці запитання може стати лист секретаря ЦК КП(б)У Г. П'ятакова від 16 квітня 1919 р. до командувача Українським фронтом В. Антонова-Овсієнка та членів Реввійськради фронту: А. Бубнова та Ю. Щаденка, в якому зокрема йшлося: «Неодноразово Центральний Комітет отримує відомості про те, що отаман Григор'єв і командний склад його частин – елемент дуже ненадійний... Думка Центрального Комітету полягає в тому, що Григор'єва потрібно якнайскоріше ліквідувати» (Волковинський, 1994: 116).

Підставами також могло стати неприховане протистояння між Н. Григор'євим і місцевими органами радянської влади та партійними осередками. Цікавим для аналізу є витяг із доповіді до ЦК КП(б)У голови Одеського обласного комітету КПУ тов. Олени, де вона інформує, що найбільше їх турбує отаман Григор'єв. Цей документ створений ще до взяття Одеси військами отамана. Авторка повідомляє, що отаман дебоширить і пиячить та видає накази-звернення до «товаришів-офіцерів Добровольчої армії», які є смішними, дурними та ганьблять комуністів. Називає політичного комісара Ратіна «ганчіркою або просто бридотою» та називає його підписи наказів Н. Григор'єва злочином проти партії і радянської влади. Також голова Одеського обласного комітету КПУ звинувачує отамана у ігноруванні зв'язків з одеськими комуністами та у веденні інтенсивного листування з лівими есерами, а також просить надіслати регулярні радянські частини, без яких твердої опори в ради не буде, припускає виникнення різних ускладнень (ЦДАГО. Ф. 57. Оп. 2. Спр. 281: 26).

Але скоріше за все почастишали відомості про зміну настроїв серед оточення отамана та й у самого Н. Григор'єва, що були пов'язані із загальним загостренням політичної ситуації в Україні, спричиненим різко негативною реакцією селянства на провокативні дії комуністичного уряду Х. Раковського щодо усупільнення всіх сфер економічного життя.

Період між взяттям Одеси та встановленням контролю над південними областями України був заповнений сутичками григор'євців із продзагонами та іншими представниками радянської влади. 8 травня 1919 р. на центральній площі Єлизаветграда Ю. Тютюнник виголосив підготовлений штабом і роздрукований у тисячах екземплярів Універсал отамана Н. Григор'єва, що стало початком відкритого протистояння отамана Таврії та Херсонщини зі збройними силами КПУ та ВКП(б) (ЦДАГО, ф.57, оп.2, спр.398, арк.2).

14 травня 1919 р. був оприлюднений наказ командувача військами Харківського військового округу та НКВС К. Ворошилова, в якому Н. Григор'єва називали мерзотником і зрадником, який відмовився виконувати бойові накази та підняв заколот проти радянської влади. К. Ворошилов оголосив встановлення військового стану в усьому Харківському окрузі, куди входили Харківська, Полтавська, Катеринославська та

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного
університету. Серія: Історичні науки. Випуск 50.**

Донецька губернії, та погрожував застосуванням законів військового часу й введенням кругової поруки для всіх населених пунктів округу за підтримку Н. Григор'єва (ЦДАГО. Ф. 57. Оп. 2. Спр. 342: 86-87).

Висновки. Таким чином ми можемо стверджувати, що окрім формувань контрольованих отаманом Н. Григор'євим радянський український уряд Х. Раковського не мав реальних сил для встановлення контролю над південними регіонами України. Погодившись на певну автономію отамана, вищі представники радянського партійного та військового керівництва зуміли привернути Н. Григор'єва на свою сторону та виконати поставлені перед ними завдання. Хоча, необхідно констатувати, що між Н. Григор'євим та місцевими радянськими та партійними органами, від самого початку співпраці, почалися тертя та непорозуміння. Фактичні порушення попередніх домовленостей з григор'євцями, анти селянська політика уряду Х. Раковського змусила отамана Н. Григор'єва у кінці весни 1919 р. розірвати свої відносини з радянською владою та розпочати проти неї відкриту збройну боротьбу.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Верстюк В. (1991). Махновщина: Селянський повстанський рух на Україні (1918-1921). Київ: Наукова думка. 368 с.

Верстюк В. (1991). Нестор Іванович Махно. Київ: Дзвін. 192 с.

Волковинський В. (1994). Нестор Махно: легенди і реальність. Київ: Перліт продакшн, ЛТД. 256 с.

Горак В. (1998). Повстанці отамана Григор'єва (серпень 1918-серпень 1919 рр.). Історичне дослідження. Фастів: Поліфаст. 224 с.

Ейдеман Р., Какурін М. (1928). Громадянська війна на Україні. Харків: Госиздат. 71 с.

Коваль Р. (1998). Отамани Гайдамацького краю. 33 біографії. Київ: Правда Ярославичів. 615 с.

Козельський Б. (1927). Шлях зрадництва й авантур. (Петлюрівське повстанство). Харків. 148 с.

Летопись революции (Журнал Всеукраинской комиссии по изучению истории Октябрьской революции и КП(б)У). (1924). Харьков: Госиздательство Украины. №3.

Маргулиес М.С. (1923). Год интервенции (апрель-сентябрь 1919 г.). Кн.2. Берлин. 321 с.

Троцкий Л.Д. (1924). Как водружалась революция. Т.2. Кн.1. Москва: Вышш. воен. ред. Совет. 476 с.

Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОВ). Ф.2. Кабінет Міністрів України м. Харків, Київ. Оп.1. Спр.2. Арк.6-35.

ЦДАВОВ. Ф.2. Кабінет Міністрів України м. Харків, Київ. Оп.1. Спр.108. Арк.25.

ЦДАВОВ. Ф.2. Кабінет Міністрів України м. Харків, Київ. Оп.1. Спр.146. Арк.6.

Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО). Ф.1. Центральний комітет Комуністичної партії України (ЦК КПУ), м. Київ (1918-1991). Оп.20. Спр.17. Арк.1-173.

ЦДАГО. Ф.57. Колекція документів з історії Комуністичної партії України. Оп.2. Спр.269. Арк.59-61.

ЦДАГО. Ф.57. Колекція документів з історії Комуністичної партії України. Оп.2. Спр.281. Арк.26.

ЦДАГО. Ф.57. Колекція документів з історії Комуністичної партії України. Оп.2. Спр.342. Арк.86-87.

ЦДАГО. Ф.57. Колекція документів з історії Комуністичної партії України. Оп.2. Спр.398. Арк.2.
Щаденко С. (1929). Григор'євщина. Харків: Держвидав. 44 с.

REFERENCES

Verstyuk V. (1991). Makhnovshchyna: Selyans'kyu povstans'kyu rukh na Ukrayini (1918-1921). [Makhnovshchyna: Peasant Insurgent Movement in Ukraine (1918-1921)]. Kyiv: Naukova dumka.

Verstiuk V. (1991). Nestor Ivanovych Makhno. [Nestor Ivanovich Makhno]. Kyiv: Dzvin.

Volkovynskyi V. (1994). Nestor Makhno: lehendy i realnist. [Nestor Makhno: legends and reality]. Kyiv: Perlit prodakshn, LTD.

Horak V. (1998). Povstantsi otamana Hryhor'yeva (serpen' 1918 – serpen' 1919 rr.). Istorychne doslidzhennya. [Rebels of Ataman Grigoriev (August 1918-August 1919). Historical research]. Fastiv: Polifast.

Eydeman R., Kakurin M. (1928). Hromadyans'ka viyna na Ukrayini. [Civil war in Ukraine]. Kharkiv: Hosyzdat.

Koval' R. (1998). Otamany Haydamats'koho krayu. 33 biohrafiiyi. [Atamans of the Haydamatsky region. 33 biographies]. Kyiv: Pravda Yaroslavychiv.

Kozel's'kyi B. (1927). Shlyakh zradnytstva y avantur. (Petlyurivs'ke povstanstvo). [The path of betrayal and adventure. (Petliur uprising)]. Kharkiv.

Letopis' revolyutsii (Zhurnal Vseukrainskoy komissii po izucheniyu istorii Oktyabr'skoy revolyutsii i KP(b)U). (1924). [Chronicle of the revolution (Journal of the All-Ukrainian Commission for the Study of the History of the October Revolution and the CP (b) U)]. Khar'kov: Gosizdatel'stvoUkrainy. №3.

Margulies M.S. (1923). God interventsii (aprel'-sentyabr' 1919 g.). [Year of intervention (April-September 1919)]. Kn.2. Berlin. 321 s.

Trotsky L.D. (1924). Kak vodruzhalas' revolyutsiya. [How the revolution was hoisted]. T.2. Kn.1. Moskva: Vyssh. voen. red. Sovet.

Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrayiny (dali – TsDAVOV). F.2. Kabinet Ministriv Ukrayiny m. Kharkiv, Kyiv. [Cabinet of Ministers of Ukraine, Kharkiv, Kyiv]. Op.1. Spr.2. Ark.6-35.

TsDAVOV. F.2. Kabinet Ministriv Ukrayiny m. Kharkiv, Kyiv. [Cabinet of Ministers of Ukraine, Kharkiv, Kyiv]. Op.1.Spr.108.Ark.25.

TsDAVOV. F.2. Kabinet Ministriv Ukrayiny m. Kharkiv, Kyiv. [Cabinet of Ministers of Ukraine, Kharkiv, Kyiv]. Op.1. Spr.146. Ark.6.

Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv hromads'kykh ob'yednan' Ukrayiny (dali – TsDAHO). F.1. Tsentral'nyy komitet Komunistychnoyi partiyi Ukrayiny (TsK KPU), m. Kyiv (1918-1991). [Central Committee of the Communist Party of Ukraine (CC CPU), Kyiv]. Op.20. Spr.17. Ark.1-173.

TsDAHO. F.57. Kolektsiya dokumentiv z istoriyi Komunistychnoyi partiyi Ukrayiny. [Collection of documents on the history of the Communist Party of Ukraine]. Op.2. Spr.269. Ark.59-61.

TsDAHO. F.57. Kolektsiya dokumentiv z istoriyi Komunistychnoyi partiyi Ukrayiny. [Collection of documents on the history of the Communist Party of Ukraine]. Op.2. Spr.281. Ark.26.

TsDAHO. F.57. Kolektsiya dokumentiv z istoriyi Komunistychnoyi partiyi Ukrayiny. [Collection of documents on the history of the Communist Party of Ukraine]. Op.2. Spr.342. Ark.86-87.

**Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного
університету. Серія: Історичні науки. Випуск 50.**

TsDAHO. F.57. Kolektsiya dokumentiv z istoriyi Komunistychnoyi partiyi Ukrayiny. [Collection of documents on the history of the Communist Party of Ukraine]. Op.2. Spr.398. Ark.2.

Shchadenko S. (1929). Hryhor'yevshchyna [Grigorievshchina]. Kharkiv: Derzhvydav.

АНОТАЦІЯ

У статті здійснена спроба проаналізувати причини встановлення союзу між збройними силами, контрольованими українським радянським урядом на чолі з Х. Раковським і збройними формуваннями під командуванням отамана Н. Григор'єва. Основною метою цієї співпраці стало бажання українського радянського військового та політичного керівництва взяти під свій контроль південні області України, контрольовані збройними підрозділами білогвардійців, німецької армії і збройних сил Антанти, не рахуючи загонів самооборони, які не мали чіткої політичної платформи. Своїх власних сил у командувача Українським фронтом В. Антонова-Овсієнка для вирішення поставлених завдань не вистачало, а ті, що були в наявності, відзначалися дуже низьким рівнем дисципліни та боєздатності.

Використавши загони отамана Н. Григор'єва, представники комуністичного уряду України прагнули повністю підпорядкувати його загони та перехопити командування ними. Але через провокаційну політику щодо власності органи радянської влади дуже швидко налаштували проти себе селянство і, як наслідок, бійців отамана Н. Григор'єва. У результаті 8 травня 1919 р. на центральній площі Єлисаветграда Ю. Тютюнником був зачитаний універсал отамана зі звинуваченнями на адресу органів радянської влади, який і став початком відкритого збройного протистояння військ отамана Н. Григор'єва з формуваннями, контрольованими КП (б) У та РПК (б). З боку радянського керівництва зі зверненням виступив командувач Харківським військовим округом К. Ворошилов.

Ключові слова: отаман, збройні формування, регулярні військові частини, політичні сили, командування, партизани, повстанці, збройна боротьба, регіон.